

PENTRU O ECOLOGIE A TRANSFIGURĂRII

PERSPECTIVE ORTODOXE
ASUPRA MEDIULUI, NATURII ȘI CREAȚIEI

© Fordham University Press for *Toward an Ecology of Transfiguration: Orthodox Christian Perspectives on Environment, Nature and Creation*, edited by John Chryssavgis and Bruce V. Foltz, 2013.

© EDITURA DOXOLOGIA, 2017
ISBN 978-606-666-636-7

PENTRU O ECOLOGIE A TRANSFIGURĂRII

PERSPECTIVE ORTODOXE
ASUPRA MEDIULUI, NATURII ȘI CREAȚIEI

Editat de John CHRYSSAVGIS și Bruce V. FOLTZ

Prefață de Patriarhul Ecumenic BARTOLOMEU

Cuvânt înainte de Bill MCKIBBEN

Traducere din limba engleză
Valentin-Radu TRANDAFIR

Carte tipărită cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului
TEOFAN
Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

EDITURA DOXOLOGIA

2017

Pentru o ecologie a transfigurării: perspective creștin-ortodoxe asupra mediului, naturii și creației / editat de John Chryssavgis și Bruce V. Foltz. – Prima ediție

Rezumat: „Poate să ofere creștinismul ortodox resurse spirituale potrivite în mod unic pentru preocupările ecologice de astăzi? Acest volum demonstrează cu tărie că într-adevăr poate. Pe lângă faptul că este prima colecție consistentă și cuprinzătoare de eseuri, în orice limbă, care abordează problemele de mediu din punct de vedere ortodox, acest volum (cu contribuții din partea unora dintre cei mai influenți teologi și filosofi din lumea ortodoxă contemporană) va angaja un public larg, atât din cercurile academice, cât și din cele populare – rezonând nu doar cu cititorii ortodocși, ci și cu toți cei ce se află în căutarea unei abordări noi asupra teoriei și eticii de mediu, care aplică resursele spiritualității antice, practic de multe ori necunoscute în Apus, asupra provocărilor și dilemelor moderne.”

CUPRINS

Prefață	
<i>Patriarbul Ecumenic Bartolomeu</i>	11
Cuvânt înainte	
<i>Bill McKibben</i>	15
Introducere.	
„Dulceața Raiului se Revarsă pe Pământ”: Creștinismul Ortodox și Gândirea Ecologică	
<i>John Chryssavgis și Bruce V. Foltz</i>	21

I. „CUNOAȘTEREA UNITĂ CU DUMNEZEU”: MEDIUL, NATURA ȘI CREAȚIA ÎN GÂNDIREA PATRISTICĂ

<i>Logoi-urile Ființelor în Gândirea Patristică Greacă</i>	
<i>David Bradshaw</i>	33
Ierarhie și Iubire în scrierile Sfântului Dionisie Areopagitul	
<i>Eric D. Perl</i>	61

Frumusețea Lumii și Sensul ei în scrierile Sfântului Grigorie Teologul <i>John Anthony McGuckin</i>	81
Contemplația Naturală în scrierile Sfinților Maxim Mărturisitorul și Isaac Sirul <i>Mitropolitul Iona (Paffhausen)</i>	103
Omul și Cosmosul în scrierile Sfântului Maxim Mărturisitorul <i>Andrew Louth</i>	123

II. „INIMA CARE PRIMEȘTE”: MEDIUL, NATURA ȘI CREAȚIA ÎN GÂNDIREA ORTODOXĂ A SECOLULUI AL XX-LEA

Ecologie, Teologie și Lume <i>Savas Agouridis</i>	149
Prin Creație spre Creator <i>Mitropolitul Kallistos (Ware) de Diokleia</i>	167
Creația ca și Comuniune în Teologia Ortodoxă Contemporană <i>Aristotle Papanikolaou</i>	203
Contribuțiile Teologico-Etice ale Arhimandritului Sofronie (Saharov) la Problemele de Mediu <i>Perry T. Hamalis</i>	229

Cosmologia Euharistiei	
<i>George Theokritoff</i>	251
„O «Tradiție» ce nu a existat niciodată”:	
Creștinismul Ortodox și Eșecul Istoriei Mediului	
<i>Jurretta Jordan Heckscher</i>	259
Un Cer Nou și un Pământ Nou:	
Perspective Creștin-Ortodoxe oferite de	
Teologie, Spiritualitate și Sfinte Taine	
<i>John Chryssavgis</i>	293
Stăpânii sau Preoții Creației?	
<i>Mitropolitul Ioannis (Zizioulas) de Pergam</i>	311

III. „IUBIREA VINE ÎN URMA ÎNTÂLNIRII LUI DUMNEZEU”: DIMENSIUNI ISTORICE, TEOLOGICE ȘI FILOSOFICE

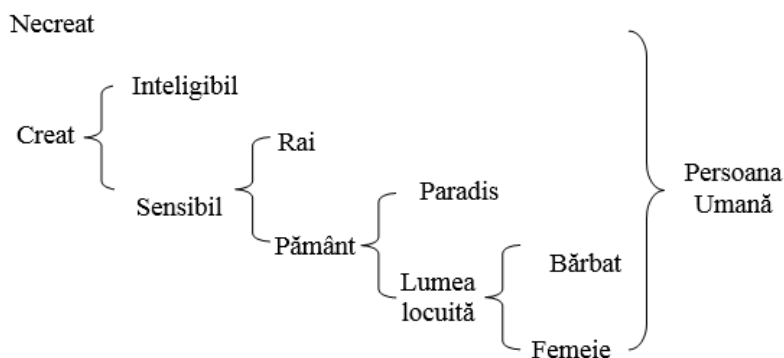
Sedimentarea Sensului în Conceptele de Natură și Mediu	
<i>James Carey</i>	327
Abordări Existențiale <i>versus</i> Abordări Normative:	
Tema Mediului Înconjurător ca Problemă Existențială	
și Nu Canonică	
<i>Christos Yannaras</i>	347
Natură și Creație: Un Comentariu la Problema	
de Mediu dintr-un Punct de Vedere Filosofic și Teologic	
<i>Nikos Nissiotis</i>	357

<i>Natură (Physis) și Creație (Ktisis):</i>	
Două Moduri Diferite de Gândire a Lumii	
<i>John Panteleimon Manoussakis</i>	375
Imaginea Omului, Imaginea Lumii:	
Reînnoirea Cosmologiei Sacre	
<i>Philip Sherrard</i>	385
Mediu și Securitate:	
Către o Criză Sistemică a Umanității?	
<i>Costa Carras</i>	413
Zidurile Bisericii și Granițele Sălbăticiei:	
Definind Spațiile Sanctuarului	
<i>L. Michael Harrington</i>	427
Ortodoxia și Eco-poetica:	
Lumea Verde în Marea Pustiei	
<i>Alfred K. Siewers</i>	441
Perspective asupra Ortodoxiei,	
Evoluției și Ecologiei	
<i>Gayle E. Woloschak</i>	479
Ecologie, Morală și Provocările Secolului al XXI-lea:	
Pământul în Măinile Fiilor lui Noe	
<i>H. Tristram Engelhardt Jr.</i>	501

**IV. „DULCEAȚA REVARSAȚU-SE PE PĂMÂNT”:
PERSPECTIVE OFERITE DE
SPIRITUALITATEA ORTODOXĂ**

Împrejmuirea fragilă <i>Scott Cairns</i>	531
Liturghie, Închinare cosmică și Cosmologie Creștină <i>Elizabeth Theokritoff</i>	533
„Toată Făptura se Bucură de Tine”: Creația în Liturghiile pentru Sărbătorile Născătoarei de Dumnezeu <i>Christina M. Gschwandtner</i>	555
Urme ale Miresmei divine, Picături ale iubirii divine: Despre frumusețea creației vizibile <i>Bruce V. Foltz</i>	591
Revelația Naturală și Supranaturală în Gândirea Irlandeză Timpurie și Gândirea Monahală Greacă: O Abordare Comparativă <i>Chrysostomos Koutloumousianos</i>	613
Ecologie și Monahism <i>Arhimandritul Vasileios</i>	637
Harisma Profetică în Teologia Pastorală: Asceza, Postul și Criza Ecologică <i>Anestis Keselopoulos</i>	651

Duhul lui Dumnezeu Se Purta pe deasupra Feței Apelor: Sfințenia Ortodoxă și Lumea Naturală <i>Donald Seehan</i>	665
Mediul, Natura și Creația în Gândirea Ortodoxă: O Bibliografie a Textelor în Limba Engleză <i>Alcătuită de John Chryssavgis și Bruce V. Foltz</i>	687
Glosar <i>Alcătuit de Nicholas R. Anton</i>	709
<i>Lista colaboratorilor</i>	715

Toate aceste diviziuni sunt conținute în persoana umană – chiar, în anumite sensuri, diviziunea dintre necreat și creat, dat fiind faptul că destinul persoanei umane este îndumnezeirea. După cum Sfântul Maxim explică:

Căci el are, în chip natural – prin însușirea părților sale de a fi în relație cu toate extremitățile – puterea de unire, prin mijlocirile între toate extremitățile... Pentru aceasta a introdus între făpturi ca cel din urmă pe om, ca o legătură naturală ce mijlocește prin părțile sale între extremitățile universului și aduce în sine la unitate cele despărțite după fire printr-o mare distanță.¹⁰

Sfântul Maxim continuă, arătând maniera în care persoana umană poate cuprinde toate aceste diviziuni în propria sa natură: ceea ce reiese este o imagine a vieții duhovnicești în care fiecare etapă constă în transcenderea acestor

¹⁰ Maximus, *Ambigua*, 41 (PG 91:1305BC). [vezi trad. rom.: Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Ambigua*, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, col. PSB, 80, EIBMBOR, București, 1983, pp. 260-261].

„Atunci când plantezi un copac”, insista el, „plantezi nădejde, plantezi pace, plantezi iubire, și vei primi binecuvântarea lui Dumnezeu”. Un ecologist, cu mult înainte ca ecologia să devină la modă, atunci când auzea mărturiile fermierilor locali, obișnuia să le atribuie drept penitență sarcina de a planta un copac. În timpul secetei lungi din timpul verii, el însuși străbătea întreaga insulă udând copacii tineri. Exemplul și influența sa au transformat Patmosul: fotografiile ale coastei de deal din apropierea Peșterii Apocalipsei, făcute la începutul secolului al douăzecelea, arată pantele sterpe; astăzi acolo se găsește o pădure deasă și înfloritoare¹.

Pr. Amfilohie nu a fost în nici un caz primul părinte duhovnicesc din tradiția greacă modernă care a recunoscut importanța copacilor. Două secole mai devreme, monahul athonit, Sfântul Cosma Etolianul, martirizat în 1779, obișnuia să planteze copaci pe măsură ce străbătea Grecia în călătoriile sale misionare, iar în una dintre „profețiile sale”, el afirma: „Oamenii vor rămâne săraci, fiindcă nu au dragoste pentru copaci”². Putem vedea această profeție împlinită astăzi în prea multe părți ale lumii. O altă zicere atribuită lui – în acest caz nu despre copaci – este în aceeași măsură aplicabilă în zilele noastre: „Sfârșitul va veni atunci când diavolul se va așeza în interiorul unei cutii și va începe să strige; iar coarnele sale vor ieși afară prin acoperiș”³.

¹ Vezi: Archimandrite Paul Nikitaras, *O Gerontas Amphilochios Makris: mia synchroni morphi tis Patmou (1889-1970)*, Atena, 1984 [?], pp. 47-49; Archimandrite Ignatios Triantis, *O Gerontas tis Patmou Amphilochios Makris (1889-1970)*, Patmos, 1993, pp. 138-140.

² Markos A. Gkiolas, *O Kosma Aitolos kai I epochi tou*, Athens, 1972, 434 (paragraful 96), pp. 93-94.

³ Theophilos Simopoulos, *Kosmas o Aitolos (1714-1779)*, Athens, 1979, p. 203.

al unei întâlniri față către față, al unui dialog între două subiecte. Dumnezeu îl strigă pe Moise pe nume: „Moise, Moise!”, iar Moise răspunde: „Iată-mă, Doamne”.

„Prin creație spre Creator”: în și prin copacul spre care privește, Moise intră în comuniune cu Dumnezeu Cel viu. Aceasta nu este tot. În interpretarea acceptată de Biserica Ortodoxă, întâlnirea personală este înțeleasă în termeni mai specifici. Moise nu Îl întâlnește pur și simplu pe Dumnezeu, ci Îl întâlnește pe Hristos.

Toate teofaniile din Vechiul Testament sunt manifestări nu ale lui Dumnezeu-Tatăl – pe Care „nimeni nu L-a văzut vreodată” (In 1, 18) – ci ale lui Hristos de dinainte de Întrupare, Dumnezeu-Logosul, cel Veșnic. Vizitatorii Catedralei Sfântul Marcu din Veneția își vor aminti că în mozaicurile ce înfățișează evenimentele din Facerea 1, fața lui Dumnezeu Creatorul poartă în mod inconfundabil trăsăturile lui Hristos. În același mod, atunci când Isaia Îl vede pe Dumnezeu stând pe scaun în templu, „înalt și măreț” (Is. 6, 1), și când Iezechiel vede în mijlocul roților și a celor patru creaturi vii „ca un chip de om” (Iez. 1, 26), este Hristos Logosul, Cel pe care ei îl privesc.

În al doilea rând, Dumnezeu nu doar că Îi apare lui Moise, ci îi și dă o poruncă practică: „Scoate-ți încălțăminte din picioarele tale”. Potrivit Părinților greci, precum Sfântul Grigorie de Nyssa, sandalele sau încălțămintele – fiind fabricate din pielea animalelor moarte – reprezintă ceva lipsit de viață, inerte, moarte și pământești, și ele reprezintă greutatea, oboseala și mortalitatea ce asaltează natura noastră umană ca rezultat al Căderii⁵. „Scoate-ți încălțăminte”

⁵ Gregory of Nyssa, *The Life of Moses*, I, 20; II, 22; trad. de Abraham J. Malherbe și Everett Ferguson, *Classics of Western Spirituality*, New York, 1978, pp. 35, 39.

poate fi înțeles atunci ca însemnând: îndepărtează de la tine absența familiarității și urâtul; eliberează-te de lipsa de viață a celui neînsemnat, mecanic, repetitiv; trezește-te, deschide ochii, curățește porțile percepției tale, privește și vezi!

Și, în al treilea rând, ce se întâmplă cu noi atunci când îndepărtăm în această manieră pieile moarte ale urâtului și trivialității? Deodată, realizăm adevărul următoarelor cuvinte ale lui Dumnezeu către Moise: „Locul pe care calci este pământ sfânt”. Eliberați de moartea spirituală, treziți din somn, deschizând ochii noștri atât în exterior, cât și în interior, privim lumea din jurul nostru într-un mod diferit. Totul ne pare, precum i-a părut micului Traherne, „nou și straniu... nespus de rar, și încântător, și frumos”⁶. Experimentăm totul ca fiind vital și viu, și descoperim adevărul *dictonului* lui William Blake: „Tot ceea ce trăiește este Sfânt”⁷.

Astfel, pătrundem în dimensiunile spațiului și timpului sacru. Deslușim marele în mic, extraordinarul în obișnuit, „o lume într-un fir de nisip... și veșnicia într-o oră”, pentru a-l cita pe Blake încă o dată. *Acest* loc în care mă aflu, *acest* copac, *acest* animal, *această* persoană căreia îi vorbesc, *această* clipă în care trăiesc: fiecare este sfântă, fiecare este unică și irepetabilă, și fiecare este, prin urmare, infinită în valoare.

Îmbinând copacul viu al lui Edward Carpenter, ce unește pământul cu cerul, cu rugul aprins al lui Moise, putem întrezări o concepție precisă și distinctivă a universului. Natura este sacră. Lumea este un sacrament al prezenței

⁶ Thomas Traherne, *Centuries of Meditations*, III, 2.

⁷ Titlul unei cărți scrise de Philip Sherrard, *For Every Thing That Lives is Holy*, Temenos Academy, London, 1995.

Cât s-au mărit lucrurile Tale, Doamne, toate cu înțelepciune le-ai făcut! Umplutu-s-a pământul de zidirea Ta.

Marea aceasta este mare și largă...

Cânta-voi Domnului în viața mea, cânta-voi Dumnezeului meu cât voi fi.

În acest mod, scrie Pr. Alexander Schmemmann, Vecernia zilnică „începe cu începutul”:

El începe cu *începutul*, și aceasta înseamnă cu „redescoperirea”, în adorare și mulțumire, a lumii ca și creație a lui Dumnezeu. Biserica ne duce la acea primă seară – așa cum a fost – în care omul, chemat de Dumnezeu la viață, și-a deschis ochii și a văzut ceea ce Dumnezeu i-a dăruit, în marea Sa iubire, a văzut toată frumusețea, toată slava templului în care a fost așezat și, văzându-le, a adus mulțumire lui Dumnezeu. Și în acest act de mulțumire el *devine ceea ce este...* Dacă Biserica *este în Hristos*, actul ei inițial este întotdeauna un act de mulțumire, de readucere a lumii la Dumnezeu.²⁹

În aceasta constă, astfel, cel de-al cincilea aspect al personalității noastre umane. În mulțumire noi *devenim noi înșine*. Fără recunoștință, noi nu suntem umani, ci sub-umani sau, mai degrabă, anti-umani. Numai în atitudinea de oferire și binecuvântare noi dobândim personalitatea autentică.

Utilizând această conturare încincită a animalului uman, putem încerca acum să precizăm responsabilitatea noastră

²⁹ *For the Life of the World: Sacraments and Orthodoxy*, St. Vladimir's Seminary Press, New York, 1973, pp. 60-61; [vezi trad. rom.: Pr. Prof. Alexander Schmemmann, *Pentru viața lumii. Sacramentele și Ortodoxia*, trad. de pr. prof. dr. Aurel Jivi, EIBMBOR, București, 2001, pp. 72-73].

ca oameni față de lumea înconjurătoare. Vocația noastră umană, exprimată pe scurt, este de a fi *preot* al creației. Ca animale raționale înzestrate cu conștiință de sine și liber arbitru – și, în același timp, ca animale *euharistice* ce se află în proces de îndumnezeire – este privilegiul nostru suprem, conștient și recunoscător să oferim lumea creată înapoi lui Dumnezeu Creatorul. Această funcție umană distinctivă este indicată întocmai înaintea *epiclezei* sau a invocării Duhului Sfânt în Sfânta Liturghie, când preotul ridică darurile de pâine și vin, spunând: „Ale Tale dintru ale Tale, Ție Ți-aducem de toate și pentru toate”.

„Preot al creației” și „dăruitor”: ce înțeles au acești doi termeni?

În primul rând, spunem în Liturghie: „Ale Tale dintru ale Tale”. Ceea ce Îi oferim lui Dumnezeu nu este nimic altceva decât ceea ce El Însuși ne-a dăruit nouă. Dacă Dumnezeu nu ne-ar fi oferit mai întâi lumea ca dar, fără să ne ceară nimic în schimb, noi nu am avea nimic ce oferi. Dăruirea este mai degrabă a Lui, decât a noastră; fără El, mâinile noastre ar fi goale. Într-adevăr, în Sfânta Liturghie Însuși Hristos este adevăratul Dăruitor, unicul Mare Arhiereu; noi, preoții hirotoniți și oamenii prezenți în Euharistie, putem doar acționa ca preoți în virtutea unirii cu El. El singur este Săvârșitorul în adevăratul sens; noi nu suntem altceva decât co-săvârșitori cu El. Într-adevăr, acest lucru nu este adevărat doar despre actul principal al oferirii ce este săvârșit în ceea ce Charles Williams a numit „Săvârșirea Liturghiei”, ci se aplică și în fiecare act de dăruire pe parcursul întregii vieți umane.

În al doilea rând, în Sfânta Liturghie nu spunem „aduc”, ci „aducem”. Ca dăruitori, fie în Euharistie sau în alte moduri, noi nu acționăm singuri, ci în uniune cu alți oameni.

faci asta". „În regulă, mă voi opri", răspunse prietenul meu, „dar ce s-a întâmplat?" Monahul i-a răspuns: „Turburi ordinea naturală".

Totuși, chiar dacă noi, oamenii, suntem chemați mai degrabă să colaborăm cu natura, decât să o controlăm, în același timp, Dumnezeu ne-a dăruit abilitatea de a modifica și de remodela lumea. Acest lucru ne conduce către un al cincilea punct. Ca animale raționale sau „logice", înzestrate cu conștiință de sine, noi, oamenii, nu oferim înapoi lumea lui Dumnezeu pur și simplu în forma în care am primit-o, ci prin lucrarea mâinilor noastre noi transformăm ceea ce oferim. În Euharistie, noi aducem lui Dumnezeu roadele pământului nu în starea lor inițială, ci remodelate prin intermediul abilităților oamenilor; noi aducem la altar nu boabe de grâu, ci pâine, nu ciorchini de struguri, ci vin. Iar acest lucru este valabil pe parcursul întregii vieți omenești.

Este adevărat că aici, ca și în altă parte, nu există o linie absolută de separație între noi, oamenii, și alte animale. Castorii construiesc baraje, albinele construiesc faguri de miere. Dar în general celelalte animale pur și simplu trăiesc în lume, slăvind-L pe Dumnezeu prin acțiunile lor instinctive, în timp ce noi, oamenii, remodelăm conștient mediul nostru, slăvind-L pe Dumnezeu prin artă și tehnologie. Odată, în timpul unei călătorii în Franța, atras fiind de imaginea unei veverițe în fața unei sticle, am cumpărat un lichior făcut din nuci. Acest lucru m-a determinat să reflectez: veverițele strâng nuci, le îngroapă sub pământ, uită unde le-au pus, se ceartă (ca și cum ar fi oameni) cu privire la dreptul de proprietate al magazinului de nuci – dar un lucru pe care nu îl pot face este de a prepara lichior din nuci. Aceasta este o activitate umană distinctivă. (De fapt, lichiorul era oarecum dezagreabil; de departe aș fi preferat să mănânc nucile originale).

Ca oameni, atunci, noi modificăm și remodelăm creația. Lumea nu reprezintă numai un dar, ci și o obligație. În cuvintele teologului român, Dumitru Stăniloae (1903-1993): „Omul pune o pecete a înțelegerii sale și a lucrării sale iscusite asupra creației, prin aceasta umanizând-o și dăruind-o înapoi umanizată lui Dumnezeu. El actualizează potențialitățile lumii”³². Creați după chipul lui Dumnezeu-Creatorul, noi suntem, după expresia lui J.R.R. Tolkien: „sub-creatori”, desemnați nu doar să conservăm, ci și să transfigurăm.

Prin puterea conștiinței de sine și prin abilitatea noastră de a altera și restructura lumea, noi, oamenii, suntem capabili să articulăm creația, să o exprimăm în mod elocvent în lauda lui Dumnezeu. După cum afirma Dalai Lama la întâlnirea interconfesională din Assisi: „Universul nu are voce, iar universul are nevoie să vorbească. Noi suntem vocea universului”. Prin intermediul nostru, al oamenilor, cerurile spun slava lui Dumnezeu (cf. Ps. 18, 1), prin intermediul nostru luna și stelele, pietrele, copacii, florile și animalele aduc laudă și închinăciune Lui³³. În cartea sa, *Estetica bizantină (Byzantine Aesthetics)*, Pr. Gervase Matthew dezvoltă această idee cu referire specială la cultul liturgic și la iconografie, dar ceea ce afirmă poate fi aplicat în sens mai larg pentru toate formele de meșteșug și agricultură:

Întrucât omul este trup, el se împărtășește de lumea din jurul lui, care trece în el prin simțurile sale senzoriale.

³² „The World as Gift and Sacrament of God’s Love”, în: *Sobornost, the Journal of the Fellowship of St. Alban and St. Sergius*, seria 6, 1969, 9, p. 669.

³³ Compară St Leontius of Cyprus, *In Defense of the Icons of the Saints*, în PG 93:1604AB; citat în: Kallistos Ware, *The Orthodox Way*, ediție revizuită, St. Vladimir’s Seminary Press, New York, 1995, pp. 54-55.

Îmi amintesc cum odată mergeam cu el [starețul] pe poteca ce ducea de la Mănăstire la coliba unui pustnic. Purtam în mână toiege, lucru obișnuit în locuri muntoase. Pe amândouă părțile potecii creșteau smocuri rare de ierburi sălbatice înalte. Cu gândul de a nu lăsa iarba să crească peste potecă am lovit cu toiagul una din tulpinile acelea... Această mișcare Starețului i-a părut sălbatecă și, mirat, a clătinat ușor din cap [dezaprobator]... Am înțeles ce însemna, și m-am rușinat.¹³

În scrierile sale, Sfântul Siluan dezvoltă această idee. „Duhul lui Dumnezeu”, scrie el, „învață sufletul să iubească tot ce-i viu, astfel încât el nu vrea să mai vatăme nici măcar o frunză verde dintr-un pom și nu mai vrea să strivească sub picioare nici o floare a câmpului”¹⁴. Pe de altă parte, apoi, Sfântul Siluan expune și face apel la sensibilitatea profundă față de tot ce-i viu, indiferent de specie. El este un „conservator” într-un sens mai adânc și mai larg și, într-o anumită măsură, rareori observată printre gânditorii creștini ce scriu pe aceste subiecte. Pentru el, Duhul lui Dumnezeu urmărește conservarea *întregii* vieți și caută un răspuns de respect iubitor față de tot ce-i viu, din partea *fiecărei* persoane umane. Să avem în vedere un alt fragment din caietul Sfântului Siluan:

Într-o zi, fără vreo nevoie anume, am omorât o muscă și ea, nenorocita, se târa în chinuri pe pământ; trei zile după aceea am plâns pentru cruzimea mea față de o făptură

¹³ Fr. Sophrony, *Saint Silouan the Athonite*, p. 94; [vezi trad. rom.: Arhimandritul Sofronie, *Cuviosul Siluan Athonitul*, trad. de ierom. Rafail (Noica), Editura Accent Print, Suceava, 2013, p. 100].

¹⁴ Fr. Sophrony, *Saint Silouan the Athonite*, p. 469; [vezi trad. rom.: Arhimandritul Sofronie, *Cuviosul Siluan Athonitul*, p. 481].

a Domnului... [altă dată] la mine în magazie, pe balconul depozitului, erau niște lilieci, și într-o zi am vărsat peste ei apă clocotită, și iarăși am vărsat multe lacrimi pentru aceasta, și de atunci n-am mai făcut rău nici unei făpturi.¹⁵

Ceea ce Părintele Sofronie preia din aceste relatări este o atitudine conservatoare radicală față de viața non-umană, una care pare să se situeze dincolo de reproșul chiar și a celor mai devotați ecologi. Totuși, ceea ce este, de asemenea, limpede este faptul că accentul aici nu este pus doar asupra valorii intrinseci a frunzelor, muștelor sau liliecilor, ci mai degrabă cuprinde efectul răspunsurilor umane la viața non-umană asupra condiției duhovnicești și a mântuirii persoanelor. Adică, Sfântul Siluan și Părintele Sofronie par să facă apel la un răspuns în interiorul fiecărei ființe umane similar cu cel al unui păzitor, păstor sau chiar preot. A răni *fără nevoie* o parte a creației non-umane a lui Dumnezeu înseamnă a trăda această chemare înaltă, cauzând retragerea Duhului Sfânt. În plus, a înțelege cu adevărat semnificația acestei trădări conduce la acel tip de plâns, precum cel descris de Sfântul Siluan mai sus¹⁶.

Cealaltă parte a acestui „conservatorism radical” este locul unde „îmbinarea armonioasă a extremelor aparent incompatibile”, observată anterior, devine vizibilă. Spus în mod simplu, Sfântul Siluan prioritizează în mod neapologetic persoanele umane în fața creației non-umane.

¹⁵ Fr. Sophrony, *Saint Silouan the Athonite*, p. 469; [vezi trad. rom.: Arhimandritul Sofronie, *Cuviosul Siluan Athonitul*, p. 481].

¹⁶ Vezi descrierea pr. Sofronie a unui fel similar de plâns în: Fr. Sophrony, *Saint Silouan the Athonite*, p. 151. Mă voi întoarce la acest punct mai jos în discuția despre rugăciunea ipostatică și „preoția împărătească”.

Ca monah ortodox, el mânca porții moderate de legume și fructe de mare, strângea iarba și tăia copacii pentru lemne de foc¹⁷ și nu avea nici o dilemă procedând astfel. Mai departe, Sfântul Siluan scrie explicit împotriva supra-atașării față de animale. Într-un fragment ce a scandalizat numeroși cititori, el afirmă: „Sunt oameni care se leagă de viețuitoare și le privesc, le mângâie și vorbesc cu ele... A face aceasta e un lucru lipsit de minte. A hrăni animalele și vietățile și a nu le bate – în aceasta stă mila omului față de ele; dar a te lega de ele, a le iubi, a le privi și a vorbi cu ele – acestea le face un suflet lipsit de minte”¹⁸. Potrivit Părintelui Sofronie, starețul considera astfel reacții față de animale (atât de obișnuite și adesea excesive în rândul celor ce dețin animale de companie în societatea noastră) ca fiind: „o pervertire a ordinii stabilite de Dumnezeu și contrare stării [normative] a omului (cf. Fc. 2, 20)”¹⁹. Însă, încă o dată, preocuparea principal soteriologică a Sfântului Siluan devine vizibilă. Nu acele relații de îngrijire autentică a animalelor, inclusiv a animalelor de companie, sunt greșite, ci, mai degrabă, acele antropomorfisme exagerate, susține el, implică o atașare periculoasă de lucrurile pământești și o prioritizare deformată ce ne îndepărtează mintea de la iubirea de Dumnezeu și de aproapele²⁰ și de la cea mai mare poruncă divină, care este – în viziunea Părintelui

¹⁷ Fr. Sophrony, *Saint Silouan the Athonite*, p. 95.

¹⁸ Fr. Sophrony, *Saint Silouan the Athonite*, p. 470; [vezi trad. rom.: Arhimandritul Sofronie, *Cuviosul Siluan Athonitul*, p. 481].

¹⁹ Fr. Sophrony, *Saint Silouan the Athonite*, p. 95.

²⁰ De exemplu, Sfântul Siluan scrie: „oamenii care se atașează de animale... au părăsit iubirea lui Dumnezeu, iar din această pricină acea iubire dintre frați pentru care Hristos a murit în mare suferință se pierde” (Fr. Sophrony, *Saint Silouan the Athonite*, p. 470).

Părintele Sofronie adesea se concentra asupra poruncii Mântuitorului: „adunați fărămiturile ce au rămas, ca să nu se piardă ceva” [In 6, 12], oferind o interpretare conservatoare a pericopei. În ceea ce privește reciclarea, Părintele Sofronie a insistat pe reutilizarea produselor cu mult înainte ca astfel de eforturi să devină populare. Când primea o scrisoare în poștă, de exemplu, el tăia plicurile și le utiliza pentru a lua notițe și chiar pentru carduri în sistemul de catalog al bibliotecii. Până în ziua de azi, membrii comunității Sfântului Ioan Botezătorul adesea reutilizează în alt scop plicurile pentru corespondența personală.

Erau aceste aversiuni față de „risipire” o simplă reflecție a educației Părintelui Sofronie? Era strict preocupat de economisirea fondurilor limitate ale mănăstirii? Când a fost adresată această întrebare, răspunsul pe care l-am primit a exprimat o profundă expresie a viziunii etice a Părintelui Sofronie. Da, mi-a fost spus, Părintele Sofronie era destul de atent față de resursele financiare ale mănăstirii, însă nu aceasta a fost ceea ce i-a îndrumat comportamentul. Era, atunci, respectul său iubitor față de lumea naturală? Și aceasta l-a motivat, mi s-a spus; cu toate acestea, nici aceasta nu era motivația sa principală. Ce a mai rămas atunci? „Părintele Sofronie era pasionat de acest aspect”, mi s-a spus, „întrucât nu dorea să risipească sudoarea fratelui său”. Pentru Părintele Sofronie, a arunca un plic gol însemna că munca umană investită în producerea aceluși plic nu era pe deplin respectată. În plus, însemna mai multă muncă pentru fratele său, care ar fi trebuit să strângă și să aranjeze gunoiul produs și să facă mai multe foi pentru a satisface cererea. În viziunea Părintelui Sofronie, risipirea resurselor naturale indica – mai înainte de toate – o lipsă de iubire față de aproapele, o lipsă de sensibilitate față

de sudoarea și sacrificiul uman investit în producerea bunurilor. Și, în cuvintele sale, „dobândirea acestei iubiri este scopul final al ascetismului creștin”³⁴. Pentru Părintele Sofronie, prin urmare, relația conservatoare/ascetică cu creația non-umană modelează și reflectă relația ipostatică cu aproapele și cu Dumnezeu. Nu risipiți, întrucât „fratele nostru este viața noastră”! Din nou, sensul și mântuirea persoanei umane stau la baza perspectivelor ecologice ale Părintelui Sofronie.

Scopul: rugăciunea ipostatică și preoția împărătească

Ultima contribuție ecologică pe care doresc să o remarc la Părintele Sofronie ne duce înapoi către secțiunea de început despre ceea ce deosebește pe om de restul lumii create. Deși Părintele Sofronie nu s-a opus politicilor guvernamentale conștient sociale – într-adevăr el a fost în asentimentul unor astfel de eforturi – totuși, el a acordat prioritate rugăciunii. „Rugăciunea este mai importantă decât orice altă activitate, fie ea socială sau politică, în sfera științei sau a artelor”³⁵. Materiale mult mai pătrunzătoare au fost scrise despre tema „rugăciunii pentru întregul Adam” la Sfântul Siluan, la care Părintele Sofronie se referă ca rugăciune ipostatică, rugăciunea din Ghetsimani și rugăciunea liturgică, iar o discuție extinsă se află dincolo de scopul

³⁴ Fr. Sophrony, *We Shall See Him as He Is*, p. 52. Pentru fragmente legate de ascetism, cf. Fr. Sophrony, *La félicité de connaître la voie*, p. 60; Fr. Sophrony, *On Prayer*, p. 22; Fr. Sophrony, *Words of Life*, p. 34.

³⁵ Fr. Sophrony, *We Shall See Him as He Is*, p. 115; [vezi trad. rom.: Arhimandritul Sofronie, *Vom vedea pe Dumnezeu precum este*, p. 208].

nostru actual³⁶. Cu toate acestea, ar trebui cel puțin să observăm că această cea mai înaltă dintre activitățile umane cuprinde nu doar ființele umane de la începutul istoriei – nu doar fiecare dintre „miliardele de frunze” din marele copac al lui Adam –, ci și întreaga creație non-umană³⁷. Este o activitate posibilă doar datorită principiului ipostatic din interiorul persoanelor, care permite o lărgire a inimii la proporții cosmice³⁸ și prin care omul devine „principiul de legătură între Dumnezeu și restul creației”³⁹. Pentru Părintele Sofronie, rugăciunea ipostatică este cea mai înaltă expresie a administrării ecologice, tocmai datorită faptului că sfințește creația non-umană și împlinește capacitatea cea mai distinctivă – și demnă – a persoanei umane. Rugăciunea ipostatică este, de asemenea, o activitate pe care Părintele Sofronie o echivalează cu chemarea umană universală către „preoția împărătească” (1 Pt. 2, 9)⁴⁰. Reflectă rolul și

³⁶ Pentru discuții excelente pe această temă în scrierile pr. Sofronie, vezi: Nicholas Sakharov, *I Love Therefore I Am*, în special pp. 105-115. Vezi, de asemenea: Archimandrite Zacharias (Zacharou), *Christ, Our Way and Our Life*, trad. de Sr. Magdalena, St. Tikhon's Seminary Press, South Canaan, 2003, pp. 233-256; C. Veniamin (ed.), *The Enlargement of the Heart: „Be Ye Also Enlarged” (2 Co. 6:13) in the Theology of Saint Silouan the Athonite and Elder Sophrony of Essex*, Mount Thabor Publishing, South Canaan, 2006, pp. 114-127, 144-145; și C. Veniamin (ed.), *The Hidden Man of the Heart (1 Pt 3:4): The Cultivation of the Heart in Orthodox Christian Anthropology*, Mount Thabor Publishing, South Canaan, 2008, pp. 69-90.

³⁷ Vezi: Fr. Sophrony, *His Life Is Mine*, p. 68; Fr. Sophrony, *Saint Silouan the Athonite*, p. 34.

³⁸ Vezi: Archimandrite Fr. Sophrony, „L'obéissance, c'est la voie tracée par le Christ”, în: *Buisson Ardent*, VII (2001), p. 9.

³⁹ Fr. Sophrony, *His Life is Mine*, p. 110.

⁴⁰ Fr. Sophrony, *His Life is Mine*, p. 10. Vezi de asemenea și versiunea grecească a cărții *We Shall See Him as He Is*, pp. 351-380, care

și în alte moduri. Și în această manieră, întreg cosmosul aduce laudă. Cu referire în mod special la Euharistie, grâul și strugurii reprezintă jertfa comunității, care este cosmosul, jertfa norilor de praf din spațiu, a stelelor, a Pământului și a altor planete, a bacteriilor și fungilor, a plantelor și a animalelor. Această jertfă este transformată în pâine și vin prin lucrarea și îndemânarea omului, și primește Cuvântul lui Dumnezeu și devine Euharistie, o jertfă adusă lui Dumnezeu de către om, preotul cosmosului. Omul depinde de cosmos pentru materia ce alcătuiește trupul său și pentru materia ce este utilizată în mod sacramental; în mod reciproc, cosmosul depinde de om pentru a completa propria sa jertfă. Astfel, sfântul din secolul al șaptelea, Leonțiu al Ciprului, scrie:

Prin intermediul cerului și al pământului și al mării, prin intermediul lemnului și al pietrei, prin intermediul moaștelor și al bisericilor, și al Crucii, și al îngerilor și al oamenilor – prin toată creația, cea văzută și cea nevăzută, aduc închinare Creatorului și Stăpânului și Ziditorului tuturor. Întrucât creația nu laudă pe Ziditorul în mod direct și prin sine, ci prin mine cerurile spun slava lui Dumnezeu; prin mine luna se închină lui Dumnezeu, prin mine stelele Îl laudă, prin mine apele și ploaia, roua și întreaga creație, se închină lui Dumnezeu și Îi aduc slavă.³

În Euharistie, noi oferim, în această bucată de pâine și în acest pahar de vin, întregul cosmos și fiecare făptură vie, inclusiv noi – totul de la cele mai mici particule de materie la cele mai îndepărtate locuri din spațiu, precum și roadele

³ Leontius of Cyprus, *Fifth Homily of Christian Apologetic against the Jews, and on the Icons*, PG 93:1604B.

lucrării omenești în tot locul și în toată vremea⁴. Ajungem, astfel, să vedem că Euharistia este esențială pentru cosmos. Iar Euharistia ne permite să recunoaștem mai limpede faptul că cosmosul este transparent lui Hristos, care strălucește prin toată materia.

Regretatul protopresbiter Alexander Schmemmann ne-a amintit că Euharistia poate fi înțeleasă cel mai bine ca o călătorie sau o procesiune⁵. Dacă luăm în considerare euharistia locală, săvârșită într-un anumit loc și la un anumit timp, am putea afirma că procesiunea începe prin adunarea comunității locale și la proscomidiar. În lumina celor scrise mai sus, am putea opta la un nivel mai adânc pentru un punct arbitrar în ciclul ce duce la rodirea boabelor de grâu și a strugurilor. Acest punct ar putea fi, de exemplu, lucrarea organismelor de descompunere. Însă natura arbitrară a alegerii indică mai departe, spre a include întreaga creație. Dacă acest lucru este acceptat, începutul procesiunii euharistiei cosmice, în care euharistia locală este manifestarea locală deplină⁶, se află în creație – „*La început*”. Hristos este mielul înjunghiat de la întemeierea lumii.

⁴ Vezi: Olivier Clément, „Human Beings and the Cosmos”, în: *On Human Being: A Spiritual Anthropology*, New City Press, Hyde Park, 2000, pp. 108-125, în special: 109, 116, 118.

⁵ Vezi: Alexander Schmemmann, *For the Life of the World: Sacraments and Orthodoxy*, St. Vladimir's Seminary Press, Crestwood, 1973, p. 26ff.

⁶ „Pentru Cinstitele Daruri ce s-au adus și s-au sfințit, Domnului să ne rugăm... Ca Iubitorul de oameni, Dumnezeu nostru, Cel ce le-a primit pe Dânsule în sfântul, cel mai presus de ceruri și duhovnicescul Său jertfelnic, întru miros de bună mireasmă duhovnicească, să ne trimită nouă dumnezeiescul har și darul Sfântului Duh”. Rugăciunea dinaintea de Rugăciunea Domnească, Liturgia Sfântului Ioan Gură de Aur. Fragmente similare apar și în liturgiile Sfântului Iacov și Sfântului Vasile.

Este de remarcat faptul că am ajuns la o viziune corectivă asupra încercărilor neopăgâne contemporane de a surprinde o viziune holistică asupra creației. Într-un mod sau într-altul, ei venerază ciclurile naturii și văd „sensul” creației în sine. În schimb, creștinii află sensul creației în Cuvântul lui Dumnezeu Cel necreat, prin Care toate lucrurile s-au făcut, și recunosc ciclurile naturii ca lucrarea neîntreruptă a lui Dumnezeu în cosmos. În această ordine de idei, este de remarcat faptul că în cea de-a doua jumătate a afirmației Sfântului Irineu („În același mod... slava lui Dumnezeu”), el ne arată o paralelă cu viața, moartea și învierea omului. Luat din pământ, hrănit prin Euharistie, omul se întoarce în moarte în pământ, unde – asemenea bobului de grâu – se descompune. Cuvântul lui Dumnezeu îi dăruiește atunci învierea spre slava lui Dumnezeu. Prin Euharistie, în care aducem roadele stricăciunii (lucrarea organismelor de descompunere) și le primim înapoi ca roade ale nestricăciunii, ieșim din ciclul vieții și al descompunerii. Părintele John Jillions, într-un context oarecum diferit, afirma că apostolii Mântuitorului „au gustat din ospățul nemuririi ce preface stricăciunea mormântului [lui Lazăr] în binecuvântarea Canei [vinul cel nou al Împărăției]”⁷.

Întrebările ridicate aici depășesc scopul acestei lucrări: Ce vrem să spunem, mai exact, prin stricăciune? Este stricăciunea doar un singur lucru? Poate o anumită formă a ceea ce numim stricăciune să fie o etapă esențială în procesul reînnoirii?

⁷ John Jillions, „In the Flesh: The Body in Christ’s Life and Ministry”, în: *Experience of the Incarnation: The Body as the Temple of the Holy Spirit*, Dioceza ortodoxă rusă de Suroj, Conferința diecezană, Oxford, 23-26 mai, 1997, pp. 20-28.